

debat anmeldelser

VAR FOUCAULT SKABS-NEOLIBERALIST?

Zamora, Daniel og Michael C. Behrent (red.):

Foucault and Neoliberalism

Cambridge/Malden: Policy, 2014.

Sawyer, Stephen W. og Daniel Steinmetz-Jenkins (red.):

Foucault, Neoliberalism, and Beyond

London/New York: Rowman & Littlefield, 2019.

Det vakte en del opstandelse, da Daniel Zamora i et interview i det venstreorienterede tidsskrift *Jacobin Magazine* i 2014 udtalte, at Foucault i slutningen af 1970'erne var "highly attracted to economic liberalism". Ifølge Zamora, så Foucault "in neoliberalism a 'much less bureaucratic' and 'much less disciplinarian' form of politics than that offered by the postwar welfare state."¹ Der var mange, der fandt Zamoras omdefinering af Foucault til en slags skabs-neoliberalist både misvisende og provokerende. Efterfølgende er debatten om Foucaults forhold til neoliberalismen vokset til en ret omfattende diskussion.

Denne debatanmeldelse behandler således to antologier, der har Michel Foucaults forhold til neoliberalismen som tema.² Antologierne opererer ikke med en fast definition af neoliberalisme, men følgende meget brede definition fra *The Sage Handbook of Neoliberalism* dækker dog nogenlunde antologiernes begrebsbrug: "a new set of ideas that rose to prominence across the capitalist world from the 1970s onwards, and a particular set of institutional transformations over the same period which are rendered at least partially legible through an en-

1 Zamora: 'Can We Criticize Foucault?'

2 Daniel Zamora er involveret i begge, som enten redaktør eller bidragsyder.

gagement with neoliberal ideas".³ Det store spørgsmål er: Var Foucault positivt indstillet over for disse neoliberale ideer i perioden fra slutningen af 1970'erne og (måske helt) frem til sin død i 1984?

Temaet kan virke overraskende, idet Foucault typisk bliver sat i forbindelse med venstrefløjen, og forskere har brugt tankerne fra Foucaults sene forelæsninger til at undersøge, hvordan neoliberale styringsprincipper – i form af konkurrencelogikker, markedsmekanismer og individets ansvar – er blevet fremelsket og dyrket i moderne samfund. Det er derfor overraskende, og for mange kontroversielt, at Foucaults forhold til neoliberalismen pludselig står i et helt andet lys. Det er også med slet skjult skadefryd, at den marxistisk inspirerede sociolog Vivek Chibber skriver i sin *blurb*, at antologien *Foucault and Neoliberalism* rokker ved Foucaults status som: "fierce critic of neoliberal order" og viser, at han var "quite sympathetic to some of its core elements".⁴

Foucault selv ville formentlig tage opstandelsen med den største sindsro. Kort før sin død udtalte han, at han havde oplevet at blive betegnet som anarkist, venstresnoet, obsternasig eller forklædt marxist, nihilist, hemmelig anti-marxist, gaullistisk teknokrat, ny-liberal m.m. Endvidere forklarede han, at skønt kategorierne isoleret set ikke betød noget for ham, var han glad for det som de samlet set betød.⁵ Forvirringen og ubestemmeligheden passede hans selvopfattelse som en uafhængig tænkner, for hvem det var et kernegreb at destabilisere og udfordre forhold, der fremtræder indlysende og naturlige.

Det er derfor ikke underligt, at kommentatorer, såvel i hans samtid som senere, har haft vanskeligt ved at blive enige om hvilket mærkat, der passer på Foucault. Sagen kompliceres yderligere af, at Foucault i de mange interviews, der findes, ikke udtaler sig hverken positivt eller negativt om neoliberalisme. Det er således en ren tilståelsessag, når Sawyer og Steinmetz-Jenkins skriver i deres indledning til *Foucault, Neoliberalism and Beyond*, at "any complex treatment of his relationship to neoliberalism requires an unusually high degree of interpretation and contextualization".⁶ Det er med andre ord ikke let at bevise, at Foucault udviklede en (overraskende) sympati for neoliberale ideer i slutningen af 1970'erne.

Som det fremgår af introduktionerne til begge antologier, er det heller ikke deres egentlige ærinde at placere Foucault i det politiske landskab, men snarere at udnytte Foucaults arbejde med neoliberalismen som anledning til at reflektere over især udviklingstendenser på venstrefløjen i 1970'erne og til at analysere aktuelle samfundsmæssige udfordringer. Ambitionen med bidragene i de to antologier er derfor ikke begrænset til (som Chibber gør) at pege fingre af dem, der har antaget, at Foucault var kritisk over for neoliberalismen. Forfatterne

3 Cahill, D., Cooper, M., Konings, M. & Primrose, D., 6.

4 Vivek Chibbers endorsement i Zamora og Behrent (red.): *Foucault and Neoliberalism*.

5 Foucault: 'Polemics', 383-4.

6 Sawyer og Steinmetz-Jenkins (red.): *Foucault, Neoliberalism, and Beyond*, s. x.

ønsker snarere at bruge anledningen til at udvikle en bedre forståelse af, hvordan bevægelser i 1970'ernes politiske landskab præfigurerede den sociale og politiske verden af i dag.

Denne debatanmeldelse argumenterer for, at mens det både er vanskeligt og på sin vis overflødigt at "bevise" Foucaults forbindelse til neoliberalismen, er det centralt at reflektere over, hvad der træder frem, og hvad der forsvinder under det foucaultianske blik.

FOUCAULTS FORELÆSNINGER OM NEOLIBERALISME

Den etablerede forståelse af Foucault, der angribes i antologierne, kan eksemplificeres ved den tyske sociolog og Foucault-ekspert Thomas Lemke, der mener, at Foucaults teoretiske koncept *governmentality* sætter os i stand til at forstå den politiske rationalitet i et neoliberalt samfund. Der er tale om en rationalitet, som sigter på at gøre det sociale domæne økonomisk og på at forbinde "a reduction in (welfare) state services and security systems to the increasing call for 'personal responsibility' and 'self-care'".⁷ Dermed giver Foucaults *governmentality*-perspektiv, ifølge Lemke, os mulighed for at kaste et kritisk blik på "the effects neoliberal governmentality has in terms of (self-)regulation and domination."⁸

The Birth of Biopolitics-forelæsningerne fra 1979 er en del af det centrale tekstkorpus i sammenhængen.⁹ De tegner, sammen med forelæsningerne fra 1978, Foucaults genealogi over den moderne stat og dens politiske rationalitet. Mens han i 1978 analyserede slægtstrådene mellem klassisk græsk og romersk politisk tænkning over den tidlige kristne pastorale ledelse til statsræson og politividenskab, vendte han sig i 1979 mod liberale og neoliberale former for styring. I biopolitik-forelæsningerne behandlede Foucault således blandt andet tysk ordoliberalisme og amerikansk Chicagoskole-liberalisme.

Foucault analyserede altså på et meget tidligt tidspunkt de økonomiske tænkere, som det efterhånden er blevet almindeligt at vende sig mod for at finde rødderne til vor samtids neoliberalisme. Han konkluderede om efterkrigstidens ordoliberalisme, at dens primære ide var, at markedet skulle understøttes af politisk regulering og social intervention.¹⁰ I modsætning hertil fandt Foucault, at

7 Lemke: 'The birth', 203.

8 Lemke: 'The birth', 203.

9 Titlen er lidt misvisende, idet forelæsningerne snarere omhandler neoliberal tænkning. Som Foucault let undskyldende skrev i sit resume af forelæsningerne, var det meningen, at behandlingen af liberalisme (og neoliberalisme) blot skulle have fungeret som introduktion: "The theme was to have been 'biopolitics'". Foucault: *The Birth*, 317. De tolv forelæsninger, han afholdt under stor bevågenhed på *Collège de France*, kom imidlertid primært til at handle om (neo-)liberalismen som politisk rationalitet.

10 Foucault: *The Birth*, 75-184.

Chicagoskolens primære ide var, at markedet skulle omfatte hele samfundet således, at enhver forskel på økonomi og det sociale var udvisket.¹¹

Det er i gennemgangen af disse strømninger, at nogle mener, at Foucault nærmede sig en omfavnelser af neoliberalismen. Eksempelvis sagde han, at negativ indkomstskat (som eksempelvis Milton Friedman var fortaler for) ville være en langt mindre bureaukratisk og disciplinær teknologi end velfærdsstatens understøttelsespraksis.¹² Han beskrev også neoliberale analyser (blandt andet Gary Beckers) af kriminalitet som befriet for både et antropologisk syn på kriminelle og de normative mekanismer, som præger det disciplinerede samfunds forståelse og håndtering af kriminalitet.¹³ Især her finder mange af bidragsyderne til de to antologier grundlaget for at hævde, at Foucault blev forført af neoliberalismens "svar" på den normativerende (mikro-)magt, han i sit tidligere arbejde havde identificeret.

Allerede i 2009 lagde historikeren Michael Behrent, der (sammen med Daniel Zamora) har redigeret den ene antologi og er en central bidragsyder til den anden, dette Foucault-var-neoliberalist-spor.¹⁴ Én af dem der fulgte op var Zamora, som markerede sin holdning i det allerede omtalte interview fra 2014 og i antologien *Critiquer Foucault: Les années 1980 et la tentation néolibérale*. Senere kom Serge Audiers *Penser le néolibéralisme* 2015 og en omfattende debat i forskellige fora, samt altså den reviderede og udvidede engelske version af *Critiquer Foucault* under titlen *Foucault and Neoliberalism*, som behandles i denne artikel, sammen med den netop udgivne *Foucault, Neoliberalism, and Beyond*.

FOUCAULT AND NEOLIBERALISM (2014) – FOUCAULT, NEOLIBERALISM, AND BEYOND (2019)

Antologierne består af henholdsvis otte og ni bidrag samt introduktioner. *Foucault and Neoliberalism* byder desuden på en konklusion. Jeg giver ikke en slavisk gennemgang af bidragene, men præsenterer snarere strøg af diskussionen med henblik på at vise, hvad der er på spil.

Foucault and Neoliberalism fra 2014 er, som allerede anført, en oversat og udvidet udgave af den franske original. Især bidragene fra Michael C. Behrent og Daniel Zamora (kapitel to og tre) repræsenterer bestræbelsen på at ændre den eksisterende opfattelse af Foucaults forhold til neoliberalisme. Flere af de øvrige bidrag falder, som bemærket af Magnus Paulsen Hansen,¹⁵ en del uden for temaet, eksempelvis Jean-Loup Amselles "Michel Foucault and the spiritualization of philosophy" og Loic Wacquants "Bourdieu, Foucault, and the penal state", der er en nedkøgt version af det teoretiske coda fra sidstnævntes bog *Punishing the Poor*.¹⁶

11 Foucault: *The Birth*, 215-266.

12 Foucault: *The Birth*, 207.

13 Foucault: *The Birth*, 259.

14 Behrent: 'Liberalism'.

15 Hansen: 'Foucault's Flirt?'

16 Wacquant: *Punishing the Poor*, 287-317.

Det samme gælder for så vidt Michael Scott Christoffersens diskussion af Foucaults forhold til (primært) André Glucksmann ("Foucault and New Philosophy: Why Foucault Endorsed André Glucksmann's *The Master Thinkers*") og Jan Rehman's ideologi-kritiske analyse af governmentality-studier ("The Unfulfilled Promises of the Late Foucault and Foucauldian "Governmentality Studies""). I det følgende præsenterer jeg derfor især Behrent og Zamoras argumenter og supplerer med enkelte nedslag andre steder i antologien.

Behrents argumenter i "Liberalism without Humanism: Michel Foucault and the Free-Market Creed, 1976-1979" for, at Foucault i slutningen af 1970'erne foretog en strategisk omfavnelser af den økonomiske liberalisme af tre årsager. For det første fordi der var sammenhæng mellem Foucaults magtforståelse og økonomisk liberalisme. For det andet fordi den økonomiske liberalisme var rensset for antropologiske normer (dem anså Foucault i forlængelse af sin magtforståelse som et udtryk for normaliserende styring). Endelig så Foucault, ifølge Behrent, en governmentality (styringsrationalitet og -teknologi) i neoliberal tænkning som han mente, at venstrefløjens burde tage til sig.¹⁷

Behrents læsning af Foucaults arbejde er underligt selektiv. Først og fremmest overser eller simplificerer han, efter min mening, bevægelser i Foucaults forståelse af magt. Det mest betydningsfulde i denne sammenhæng er, at Behrent ikke forholder sig til, at Foucault med governmentality-forelæsningerne i 1978 tydeligt indikerede, at han opfattede magtformerne suverænitæt, disciplin og governmental management som sameksisterende: "So we should not see things as the replacement of a society of sovereignty by a society of discipline by a society, say, of government. In fact we have a triangle: sovereignty, discipline and governmental management ...".¹⁸ Moderne samfund kan med dette udgangspunkt være præget af bestemte konfigurationer af disse magtformers samspil. Ved at forsimple, eller ligefrem ekskludere, centrale elementer i Foucaults tænkning om magt, får Behrent sin ide om neoliberalismens forførelse til at fremstå mere overbevisende, idet neoliberalismen tilsyneladende leverer et alternativ til magtudøvelsen i det disciplinerede samfund. Jeg savner med andre ord blandt andet, at Behrent forholder sig til den omfattende governmentality-position, som Thomas Lemke (se ovenfor) er eksponent for.

Zamora kontekstualiserer i "Foucault, the Excluded, and the Neoliberal Erosion of the State" først og fremmest Foucaults arbejde til generelle bevægelser på venstrefløjens. Eksempelvis identificerer Zamora (med reference til Slavoj Žižek) en drejning fra venstrefløjens hidtidige fokus på arbejderklassen til et nyt fokus på ekskluderede minoriteter, som blev de nye centrale agenter i den sociale kamp. Som Zamora udtrykker det, mistede arbejderklassen langsomt "its central place

17 Behrent: 'Liberalism without Humanism', 53-4 (I Zamora and Behrent (red.): *Foucault and Neoliberalism*).

18 Foucault: *Security, Territory, Population*, 107.

in social struggles” og dermed skiftede det analytiske fokus fra udbytning (af arbejderne) til eksklusion (af afvigerne).¹⁹ Foucaults analytiske arbejde med gale, med kriminelle og med seksuelle minoriteters forhold passer godt til denne generelle bevægelse. Det er, groft sagt, ikke ulighed og økonomisk udbytning af arbejderklassen, der er i centrum i Foucaults arbejde, men derimod den måde, hvormed individer bearbejdes normativt i moderne samfund, og hvordan afvigere fra normerne, som følge heraf, ekskluderes.

Som bekendt indebar Foucaults arbejde en analyse af den normativerende magt, der udfoldes i moderne institutioner med fængslet som det ikoniske eksempel. I forlængelse heraf påpeger Zamora, at det var naturligt, at Foucault vendte sig kritisk mod velfærdssamfundets socialpolitik: "True to his intellectual trajectory, Foucault conceived of social security as a tool that standardizes conduct and individuals."²⁰ Også på det konkrete politiske plan var Foucault, ifølge Zamora, tiltrukket af ideer, som vendte sig kritisk mod velfærdsstaten. Han var tiltrukket af blandt andet Second Left (Deuxième gauche), som i Frankrig argumenterede for en omformning af velfærdsstaten i retning af neoliberalisme (i henseende til sociale ydelser og sundhed). Foucault var således, ifølge Zamora, dybt kritisk over for velfærdsstatens socialpolitik, og denne kritik lå i forlængelse af hans tidligere arbejde.

Overordnet argumenterer Zamora altså for, at Foucault både på det idemæssige og det konkrete plan var tiltrukket af neoliberale ideer, fordi de kunne mobiliseres til at kritisere og forandre (velfærds-)samfundet – dermed var Foucault mere eller mindre bevidst medvirkende til at nedbryde velfærdssamfundet og skabe rum for neoliberalismen – som med Reagan og Thatcher fik sit endelige politiske gennembrud i samme periode. Zamora opsummerer på følgende måde: "The end of the fight against inequality through social security, and the call for another system, thus paved the way for the neoliberal assault on the welfare state and social security systems means-tested and limited welfare."²¹ Zamora gør ikke Foucault til eneansvarlig for denne bevægelse, men han udpeger ham som en central figur.

Mens Zamoras kontekstualisering af Foucault til samtidige bevægelser i det politiske landskab er vedkommende og interessant, forekommer hans insisteren på, at Foucaults sympati for neoliberalismen skinner igennem i forelæsningerne, ret svagt underbygget. Zamora kan kun pege på, at Foucault ikke eksplicit kritiserer neoliberalismen, og han mener på den baggrund, at Foucault næsten bifaldt eller støttede ("almost encouraged") den neoliberale forandring, der var på vej.²²

Mitchel Dean bruger i sit bidrag ("Foucault, Ewald, Neoliberalism, and the Left") Foucaults tidligere assistent François Ewalds udtalelser som anledning til

19 Zamora: 'Foucault, the Excluded', 67.

20 Zamora: 'Foucault, the Excluded', 69.

21 Zamora: 'Foucault, the Excluded', 73.

22 Zamora: 'Foucault, the Excluded', 79-80.

at overveje Foucaults position i forhold til neoliberalismen.²³ Han konkluderer, at selvom Foucault ikke var en "card-carrying neoliberal", var han interesseret i at bruge det liberale og neoliberale repertoire til at forny socialdemokratisk og socialistisk politik i retning væk fra staten som det centrale styringsinstrument.²⁴ Som jeg kort vender tilbage til i afslutningen, er Deans formulering ret præcis.

Behrent opsummerer i sin konklusion (der ligeledes er en tilføjelse til den engelske version) centrale træk fra bidragenes behandling af Foucaults forhold til neoliberalismen: 1) Foucaults flirt med neoliberalismen skal ses som en del af en bestræbelse på at forny venstrefløjen, 2) sympatien for neoliberalismen følger hans kritiske holdning til statens rolle. Behrent konkluderer også, at hvis man tager udgangspunkt i Foucaults behandling af neoliberalismen 3) risikerer man at overse økonomisk dominans og at operere med en 4) mangelfuld repræsentation af neoliberalisme.

Den anden antologi, *Foucault, Neoliberalism, and Beyond*, hvor både Zamora og Behrent er centrale bidragsydere, har vældig meget til fælles med den første.²⁵ Her uddyber Zamora (i "Finding a 'Left Governmentality': Foucault's Last Decade") sin analyse af, hvordan Foucault forholdt sig til den politiske debat i Frankrig. Zamora formulerer sig dog forsigtigere, end han gjorde i den fem år senere udgivelse. Om Foucaults forbindelse til neoliberalismen argumenterer han her: "if Foucault was never a neoliberal in the strict sense of the term, his understanding of power and resistance [...] resonates profoundly with neoliberal political ontology [...]."²⁶ Behrent leverer (i "A Liberal Despite Himself: Reflections on a Debate, Reappraisals of a Question") et metablik på debatten om Foucault og neoliberalisme ved at inddеле den i fire grundpositioner: Dem der tilslutter sig tesen om Foucaults neoliberale flirt, og dem der afviser den; begge positioner underdeler han i dem der opfatter flirt eller ikke-flirt som henholdsvis negativt eller positivt. Der er ikke de helt store overraskelser på spil.

Det mest interessante ved *Foucault, Neoliberalism, and Beyond* er, at den også indeholder læsninger, som mere eller mindre eksplicit anfægter eller nuancerer forestillingen om Foucaults sympati for neoliberalismen. I det hele taget er anto-

23 Ewald var Foucaults studerende, assistent, samtalepartner, redaktør og senere med til at redigere bogserien, hvori Foucaults forelæsninger er udkommet – altså på mange måder en central skikkelse. Han har arbejdet i forsikringsbranchen og den franske arbejdsgiverorganisation Medef og opfattes af mange som en stærkt højreorienteret fortolker af Foucault. Ewald er ikke i tvivl om, at Foucault var fascineret af neoliberalismen og eksempelvis den neoliberale økonom Gery Beckers brug af figuren Homo økonomikus, som (ifølge Ewald) "was very close to what Foucault searched for with his theory of the subject". Citeret i Dean: 'Foucault, Ewald', 91.

24 Dean: 'Foucault, Ewald', 100.

25 Det lader til at der er tale om bidrag fra konferencen 'Foucault and Neoliberalism' arrangeret ved Center for Critical Democracy Studies på the American University of Paris af Daniel Steinmetz-Jenkins og Stephen W. Sawyer.

26 Zamora: 'Finding a', 68.

logien præget af en lidt dybere refleksion over, hvad det giver at anskue Foucaults arbejde ud fra denne vinkel. Som i den korte introduktion, hvor redaktørerne Stephen W. Sawyer og Daniel Steinmetz-Jenkins overvejer, hvorfor og på hvilken måde diskussionerne om Foucaults forhold til neoliberalismen kan bringe os relevante input i forhold til at forstå vores samtid.²⁷

Bidragene fra Dotan Lesham (der analyserer biopolitikforelæsningserne i sammenhæng med Foucaults tidligere forelæsninger) og Claudia Castiglioni (som knytter den aktuelle diskussion om neoliberalisme til den veletablerede diskussion om Foucaults holdning til den iranske revolution), er interessante, fordi de indtager en kritisk nuancerende position over for udgangspunktet. Jeg vender senere tilbage til Lesham og Castiglioni. Antologien indeholder desuden bidrag forfattet af Serge Audier (som argumenterer for, at Foucault var varm tilhænger af ordoliberal principper), Aner Barzilay (der fremanalyserer kontinuiteten mellem biopolitikforelæsningserne og Foucaults øvrige arbejde), Duncan Kelly (som forsøger at knytte Foucaults analyse af neoliberalisme op på hans forståelse af staten som en decentral enhed), Luca Paltrinieri (der med omdrejningspunkt i begrebet human kapital læser Foucault op imod Pierre Bourdieu) og endelig Judith Revel (som spørger, om Foucaults arbejde med neoliberalisme kan hjælpe os med at forstå den aktuelle flygtningekrise i Europa). Set lidt ovenfra ligger antologiens kernebidrag i forlængelse af *Foucault and Neoliberalism*, mens de øvrige bidrag tilføjer andre mere eller mindre relevante vinkler.

Opsummerende kan man sige, at de to antologiers bidrag sætter Foucaults arbejde i forbindelse med neoliberalismen fra forskellige udgangspunkter og erkendelsesinteresser, men helt grundlæggende etableres der en forbindelse mellem på den ene side Foucaults kritik af magtudøvelsen i moderne stater, herunder hans antihumanisme, og på den anden side grundlæggende ideer i neoliberalismen, som indeholdt en beslægtet skepsis over for statens rolle. I biopolitikforelæsningserne finder flere af forfatterne belæg for at mene, at Foucault var tiltrukket ikke alene af idegrundlaget bag neoliberalismen men også af konkrete neoliberale teknikker som negativ indkomstskat og den ikke-normative forståelse af den kriminelle.

FORFØRELSESTESEN

I sin dobbeltanmeldelse af den franske originalversion af *Foucault and Neoliberalism (Critiquer Foucault: Les années 1980 et la tentation néolibérale)* og Geoffroy de Lagasneries *La dernière leçon de Michel Foucault: Sur le néolibéralisme, la théorie et la politique* peger Magnus Paulsen Hansen på, at sproget i tekstkorpusset om Foucault og neoliberalisme bugner af formuleringer som forførelse, flirt og lokkelse. Han samler derfor bølgen under betegnelsen forførelsesteesen (*seduction thesis*).²⁸

²⁷ Sawyer og Steinmetz-Jenkins: 'Introduction'.

²⁸ Hansen: 'Foucault's Flirt?'

Begrebet indfanger ganske rammende bestræbelsen på at vise, at Foucault skulle være blevet fristet eller forført af de neoliberale værdier. Selvom det fremgår af begge antologiers introduktioner, at ærindet er andet og mere end at fælde dom over Foucaults holdning til neoliberalismen, er forførelsestenes omdrejningspunkt i adskillige bidrag. Derfor er det relevant kort at overveje, hvad skal man mene om den forførelsesten, som antologierne repræsenterer.

Først og fremmest kan man med rette spørge: Hvilken placering skal forelæserne ved Collège de France have i Foucaults forfatterskab? Foucault selv ønskede ikke, at de skulle udgives efter hans død. Det er tydeligt, at han udviklede sine ideer gennem forelæserne. Ser man eksempelvis på hans forelæser i årene 1973 og frem, afspejler de en proces, som fører Foucault frem til den endelige version af *Surveiller et punir: Naissance de la prison* i 1975, hvor han havde forandret de centrale forudsætninger for analysen radikalt.²⁹ Derfor virker det lidt for vidtrækkende, når blandt andre Zamora og Behrent placerer han som mere eller mindre bevidst neoliberalist, primært på baggrund af biopolitik-forelæserne, uden på mere systematisk vis at sætte forelæserne i forbindelse med hans øvrige arbejde.

Man kan også som Stuart Elden mene, at hele miseren er baseret på en misforståelse af Foucaults sprogbrug. Han peger på, at man med nogenlunde lige så stor ret kan hævde, at Foucault var kristen efter at have læst hans arbejde med den kristne etik i de følgende forelæsningsrækker.³⁰ Elden mener med andre ord, at det var en del af Foucaults stil at læse med kilderne i en grad, der kan forvirre i henseende til hans egen position. Lidt i forlængelse af Eldens pointer skriver Lesham i sit allerede omtalte bidrag til *Foucault, Neoliberalism, and Beyond*, at det var en del af Foucaults genealogiske forskningsagenda først at angribe materialet genealogisk (happy positivism) og derefter kritisk, under helt andre metodiske principper.³¹

Claudia Castiglioni påpeger i sit bidrag til samme antologi, at der på beslægtet vis har udfoldet sig en omfattende debat, om hvorvidt Foucault skulle være tilhænger af politisk islam, som han stiftede bekendtskab med, da han rapporterede fra revolutionen i Iran. Hans tilsyneladende begejstrede rapporter om revolutionen har således dannet grundlag for en omfattende diskussion om hans eventuelle flirt med islamismen. Den iranske revolution udfoldede sig som bekendt nogenlunde samtidigt med, at Foucault holdt de omdiskuterede forelæser om neoliberalisme.

29 Se eksempelvis Elden: *The Birth of Power*, 138-9, for en gennemgang af arbejdet fra forelæser (1973) og forskellige gennemskrivninger til den endelige version af *Surveiller et punir, naissance de la prison* (1975).

30 Elden: 'Foucault and Neoliberalism – a few thoughts'.

31 Lesham: 'Foucault, Genealogy', 100-1.

Det kan virke en anelse komisk, at Foucault er under mistanke for at have været både islamist og neoliberalist i én og samme periode af sit liv. Castiglioni argumenterer imidlertid for, at der er en sammenhæng, idet den iranske revolution såvel som neoliberalismen i Foucaults øjne indeholdt kritiske redskaber. Det gør dog ikke Foucault til hverken neoliberal eller islamist. Som Castiglioni skriver: "Foucault shared little with these [neoliberal] theories, the same way he shared little with Khomeini's message..."³² Hun ender i øvrigt med at pege på, at debatten om Foucault og Iran nu, mere end ti år efter Janet Afary og Kevin B. Andersons *Foucault and the Iranian Revolution: Gender and the Seductions of Islamism* (bemærk forførelsestemaet i titlen) skød debatten i gang, er ved at komme ind i en mere nuanceret fase.³³

Ligesom især Zamora forsøger det, har geografen Stuart Elden i sin forskning sigtet på at kontekstualisere Foucaults arbejde til hans (private) politiske virke.³⁴ Som Elden viser, var Foucault fra begyndelsen til midten af 1970'erne associeret med den yderste venstrefløj i Frankrig. Der var i denne periode en tydelig og dokumenterbar sammenhæng mellem hans forskning i fængslets sociale rolle og hans private aktivisme, eksempelvis i foreningen GIP (der arbejdede for at skabe bedre vilkår for de fængselsindsatte, og især på at lade fangerne komme til orde). Det var i denne periode, at han udviklede sin nu klassiske forståelse af magtens produktive element. Der findes i øvrigt en overordentlig omfangsrig diskussion af Foucaults forhold til marxismen, eksempelvis har Mads Peter Karlsen og Kaspar Villadsen udpeget politisk militante islæt fra maoismen i Foucaults arbejde.³⁵

Der kan med andre ord argumenteres for, at Foucault havde vidt forskellige politiske positioner inden for en kort årrække. Ud fra denne vinkel fremstår det hverken sandsynligt eller beviseligt, at Foucault blev forført af neoliberalismen. Når biopolitik-forelæsningerne læses sammen med forelæsningerne fra de omkringliggende år, lader det snarere til, at Foucault var ved at analysere liberalismen som politisk rationalitet. Som allerede anført kan man se biopolitik-forelæsningerne som en del af et (governmentality-)teorikompleks, Foucault arbejdede med i slutningen af sit liv; et teorikompleks, der også indbefattede det arbejde med subjektivering og selvledelse, som prægede hans forskningsagenda efter biopolitik-forelæsningerne.

Jeg finder ikke den forførelsestese, som antologierne (især *Foucault and Neoliberalism*) er baseret på, overbevisende. Det fremstår psykologiserende og sensationalistisk at skabe et billede af, at Foucault lod sig forføre af disse ideers kraft. Foucault beskæftigede sig kun med neoliberalismen i en meget kort periode, og

32 Castiglioni: 'Foucault, Neoliberalism, and the Iranian Revolution', 152.

33 Castiglioni: 'Foucault, Neoliberalism, and the Iranian Revolution', 153. Afary og Anderson: *Foucault and the Iranian Revolution*.

34 Elden: *The Birth of Power* og Elden: *Foucault's Last Decade*.

35 Karlsen og Villadsen: 'Foucault, Maoism, Genealogy'.

grundlaget for at hævde, at disse ideer havde en særlig position i hans tænkning, er spinkelt. Det er oplagt, at Foucault var interesseret i alle mulige redskaber til at kritisere og destabilisere den eksisterende orden, herunder neoliberaler ideer og tanker fra den iranske revolution. Det er derfor langt fra umuligt, at Foucault betragtede det "liberale og neoliberale repertoire" som et sted, hvor han kunne finde inspiration til venstrefløjens fornyelse.³⁶ Men jeg har svært ved at se, at dette forhold skulle ændre afgørende på vores opfattelse af den kurs, Foucaults arbejde havde i slutningen af 1970'erne og frem til hans død.

FOUCAULT, NEOLIBERALISME OG ULIGHED

Mere interessant end selve forførelsestenen er kontekstualiseringen af Foucaults arbejde, som antologierne og især Zamora har leveret. Det er blandt andet Zamoras fortjeneste, at der nu er endnu større opmærksomhed på, at Foucaults arbejde skal ses i sammenhæng med den kontekst, det udfoldede sig i. Med henblik på koblingen mellem Foucault og hans samtids politiske og sociale agendaer er det oplagt at reflektere over, hvilke analytiske konsekvenser, det har at arbejde med udgangspunkt i Foucaults magtforståelse.

Som historikeren Niklas Olsen skriver, kan man inddele neoliberalisme-studier i tre overordnede spor (*core strands*): Et marxistisk inspireret spor, der bruger betegnelsen som overskrift for det politiske rationale i perioden fra 1970erne og frem, og som behandler neoliberalisme som et bevidst politisk projekt.³⁷ David Harveys *A Brief History of Neoliberalism* (2005) var det skelsættende værk for dette spor. Dernæst det foucaultianske spor, der allerede har fået en del omtale ovenfor. Endelig det omfattende spor, der fokuserer på netværk og vidensudveksling, og opfatter neoliberalisme som en intellektuel og politisk bevægelse med rødder i den internationale forening Mont Pèlerin Society stiftet af Friedrich Hayek i 1947.³⁸

Det var især det sidste spor, der betød gennembruddet for neoliberalisme som studieobjekt, og *The Road from Mont-Pèlerin* (2009), redigeret af Philip Mirowski og Dieter Plehwe, krediteres således for at have kickstartet neoliberalismefeltet.³⁹ Året før udgivelsen af *The Road from Mont-Pèlerin* udkom den engelske oversættelse af Foucaults forelæsninger om biopolitik (2008). Foucaults analyser af neoliberalisme blev således tilgængelige for den engelsksprogede verden på et tidspunkt, hvor neoliberalismefeltet var i sin vorden. Den internationale finanskrisen og efterfølgende kritik af den eksisterende politiske og økonomiske

36 Dean: 'Foucault, Ewald', 108: "I think it is fair to say that there is a consistence in his political alignments during the late 1970s and the early 1980s towards elements on the French Left that were experimenting with neoliberal models of public policy".

37 Olsen: *The Sovereign Consumer*, 4.

38 Olsen: *The Sovereign Consumer*, 4-5; Cahill et al.: 'Neoliberalism', 2-3.

39 Cahill et al.: 'Neoliberalism', 2.

dagsorden har med stor sandsynlighed bidraget til den store opmærksomhed neoliberalisme fik som forskningsobjekt.

En af de indsigter, der efterhånden står tydeligt i feltet, er neoliberalismens politiske fleksibilitet.⁴⁰ Hvor den tidlige fremstod som et højrefløjssfænomen, har nyere forskning gjort det tydeligt, at neoliberale reformer i lande som Australien, Frankrig og Italien “were first set in motion by left-wing, trade union-affiliated governments”.⁴¹ Der er derfor nu en bedre forståelse af, at neoliberale ideer, blandt andet i Frankrig, vandt indpas i andre kredse end på højrefløjen, og denne opmærksomhed har nok været med til at skabe interessen for Foucaults forhold til neoliberalismen.

Debatten om Foucault og neoliberalismen er samtidigt opstået på et tidspunkt, hvor problematikker forbundet med social ulighed nyder stor opmærksomhed. Stemningen efter finanskrisen i 2008 var, både indenfor og udenfor forskningsverdenen, præget af opmærksomhed på de problemer, der er forbundet med ulighed. Hvis 1970’erne var kendetegnet af en bevægelse væk fra ulighed og sociale klasser, er opmærksomheden de seneste ti år gået den anden vej. Vi kan også forstå debatten om Foucaults forhold til neoliberalismen i lyset af denne ulighedsagenda. Det var jo netop Behrents konklusion, at hvis man udelukkende tager udgangspunkt i Foucaults behandling af neoliberalismen, risikerer man at overse økonomisk dominans. Det er absolut en central observation, der er værd at tage bestik af.

Således lurer temaet om venstrefløjen, der (blandt andet under indflydelse fra Foucault, mener eksempelvis Zamora) forlod den traditionelle kamp mod ulighed til fordel for et fokus på de marginaliserede i samfundet. Det mest interessante ved denne position er, at den jo udgør et forsvar for velfærdsstaten og herunder et klassisk fokus på ulighed og sociale klasser. Når der er mest på spil i de to antologier, vender forfatterne sig mod Foucaults biopolitik-forelæsninger for at forstå drejningen mod neoliberalismen og den omfattende succes, denne strømning har haft. De griber, på sin vis, efter redskaber til at forstå, hvordan “det hele gik galt” i 1970’erne, hvor store dele af venstrefløjen tilsyneladende tabte blikket for centrale dele i marxismen og socialismen. Det er imidlertid – også efter at man har orienteret sig i debatten om Foucault og neoliberalisme – stærkt tvivlsomt, om det er hos Foucault, at de skal finde svarene.

LITTERATUR

Afary, Janet og Kevin B. Anderson: *Foucault and the Iranian Revolution: Gender and the Seductions of Islamism*, Chicago: University of Chicago Press, 2005.

Amselle, Jean-Loup: ‘Michel Foucault and the Spiritualization of Philosophy’. I Daniel Zamora og Michael C. Behrent (red.): *Foucault and Neoliberalism*, Cambridge/Malden: Policy, 2017, 159-169.

40 Cahill et al.: ‘Neoliberalism’, 2.

41 Cahill et al.: ‘Neoliberalism’, 3.

- Audier, Serge: *Penser le « néolibéralisme »: Le moment néolibéral, Foucault, et la crise du socialisme*, Lormont: Le Bord de l'eau, 2015.
- Audier, Serge: 'A Grand Misunderstanding: Foucault and German Neoliberalism, Then and Now'. I Daniel Zamora og Michael C. Behrent (red.): *Foucault and Neoliberalism*, Cambridge/Malden: Policy, 2017, 33-52.
- Barzilay, Aner: 'Foucault's Early Reading of Marx and the Two Meanings of Humanism'. I Stephen W. Sawyer og Daniel Steinmetz-Jenkins (red.): *Foucault, Neoliberalism, and Beyond*, London/New York: Rowman & Littlefield, 2019, 73-98.
- Behrent, Michael C.: 'Liberalism without Humanism: Michel Foucault and the Free-Market Creed, 1976-1979', *Modern Intellectual History*, 6 (3), 2009, 539-568, DOI: 10.1017/S1479244309990175.
- Behrent, Michael C.: 'Conclusion: The Strange Failure (and Peculiar Success) of Foucault's Project'. I Daniel Zamora og Michael C. Behrent (red.): *Foucault and Neoliberalism*, Cambridge/Malden: Policy, 2017, 176-186.
- Behrent, Michael C.: 'Liberalism without Humanism: Michel Foucault and the Free-Market Creed, 1976-1979'. I Daniel Zamora og Michael C. Behrent (red.): *Foucault and Neoliberalism*, Cambridge/Malden: Policy, 2017, 24-62.
- Behrent, Michael C.: 'A Liberal Despite Himself: Reflections on a Debate, Reappraisals of a Question'. I Stephen W. Sawyer og Daniel Steinmetz-Jenkins (red.): *Foucault, Neoliberalism, and Beyond*, London/New York: Rowman & Littlefield, 2019, 1-32.
- Cahill, D., Cooper, M., Konings, M. og Primrose, D.: 'Introduction: Approaches to Neoliberalism'. I D. Cahill, M. Cooper og M. Konings (red.): *The Sage Handbook of Neoliberalism*, London: SAGE Publications, 2018, xxviii-xxxiii.
- Castiglioni, Claudia: 'Foucault, Neoliberalism, and the Iranian Revolution'. I Stephen W. Sawyer og Daniel Steinmetz-Jenkins (red.): *Foucault, Neoliberalism, and Beyond*, London/New York: Rowman & Littlefield, 2019, 139-158.
- Christofferson, Michael Scott: 'Foucault and New Philosophy: Why Foucault Endorsed André Glucksmann's *The Master Thinkers*'. I Daniel Zamora og Michael C. Behrent (red.): *Foucault and Neoliberalism*, Cambridge/Malden: Policy, 2017, 6-23.
- Dean, Mitchell: 'Foucault, Ewald, Neoliberalism, and the Left'. I Daniel Zamora og Michael C. Behrent (red.): *Foucault and Neoliberalism*, Cambridge/Malden: Policy, 2017, 85-113.
- Elden, Stuart: *Foucault's Last Decade*, Cambridge: Polity Press, 2016.
- Elden, Stuart: *Foucault: the Birth of Power*, Cambridge/Malden: Policy, 2017.
- Elden, Stuart: 'Foucault and Neoliberalism – a few thoughts in response to the Zamora piece in Jacobin', *Progressive Geographies*, <https://progressivegeographies.com/2014/12/17/foucault-and-neoliberalism-a-few-thoughts-in-response-to-the-zamora-piece-in-jacobin/> (13.8.2019)
- Foucault, Michel: *Surveiller et punir, naissance de la prison*, Paris: Gallimard, 1975.
- Foucault, Michel: 'Polemics, Politics, and Problematizations'. I P. Rabinow (red.): *The Foucault Reader: An Introduction to Foucault's Thought*, London: Penguin Books, 1991 (1984), 381-390.
- Foucault, Michel (red: Michel Senellart, Francois Ewald og Alessandro Fontana): *Security, Territory, Population: Lectures at the Collège de France, 1977-78*, Basingstoke/New York: Palgrave Macmillan, 2007.
- Foucault, Michel (red: Michel Senellart, Francois Ewald og Alessandro Fontana): *The Birth of Biopolitics. Lectures at the Collège de France 187-1979*, Basingstoke/New York: Palgrave Macmillan, 2008.
- Hansen, Magnus Paulsen: 'Foucault's Flirt? Neoliberalism, the Left and the Welfare State; a Commentary on La dernière leçon de Michel Foucault and Critiquer Foucault', *Foucault Studies*, 20, 2015, 291-306.
- Harvey, David: *A Brief History of Neoliberalism*, Oxford: Oxford University Press, 2005.
- Karlsen, Mads Peter og Kaspar Villadsen 'Foucault, Maoism, Genealogy: The Influence of Political Militancy in Michel Foucault's Thought', *New Political Science*, 37 (1), 2015, 91-117, DOI: 10.1080/07393148.2014.945251.

- Kelly, Duncan: 'Foucault on *Phobie d'État and Neoliberalism*. I Stephen W. Sawyer og Daniel Steinmetz-Jenkins (red.): *Foucault, Neoliberalism, and Beyond*, London/New York: Rowman & Littlefield, 2019, 111-138.
- Lagasnerie, Geoffroy de: *La dernière leçon de Michel Foucault: Sur le néolibéralisme, la théorie et la politique*, Paris: Fayard, 2012.
- Lemke, Thomas: "'The birth of bio-politics": Michel Foucault's lecture at the Collège de France on neo-liberal governmentality', *Economy and Society*, 30 (2), 2001, 190-207, DOI: 10.1080/03085140120042271.
- Lesham, Dotan: 'Foucault, Genealogy, Critique'. I Stephen W. Sawyer og Daniel Steinmetz-Jenkins (red.): *Foucault, Neoliberalism, and Beyond*, London/New York: Rowman & Littlefield, 2019, 97-110.
- Mirowski, Philip og Dieter Plehwe (red.): *The Road from Mont Pèlerin*. Cambridge, Massachusetts, London, England: Harvard University Press, 2009.
- Olsen, Niklas: *The Sovereign Consumer: A New Intellectual History of Neoliberalism*. Cham: Palgrave Macmillan, 2019.
- Paltrinieri, Luca: 'Neoliberal Selves: Human Capital between Bourdieu and Foucault'. I Stephen W. Sawyer og Daniel Steinmetz-Jenkins (red.): *Foucault, Neoliberalism, and Beyond*, London/New York: Rowman & Littlefield, 2019, 157-180.
- Rehmann, Jan: 'The Unfulfilled Promises of the Late Foucault and Foucauldian "Governmentality Studies"'. I Daniel Zamora og Michael C. Behrent (red.): *Foucault and Neoliberalism*, Cambridge/Malden: Policy, 2017, 134-158.
- Revel, Judith: 'Not Fostering Life, and Leaving to Die'. I Stephen W. Sawyer og Daniel Steinmetz-Jenkins (red.): *Foucault, Neoliberalism, and Beyond*, London/New York: Rowman & Littlefield, 2019, 181-88.
- Sawyer, Stephen W. og Daniel Steinmetz-Jenkins (red.): *Foucault, Neoliberalism, and Beyond*, London/New York: Rowman & Littlefield, 2019.
- Sawyer, Stephen W. og Daniel Steinmetz-Jenkins: 'Introduction'. I Stephen W. Sawyer og Daniel Steinmetz-Jenkins (red.): *Foucault, Neoliberalism, and Beyond*, London/New York: Rowman & Littlefield, 2019, vii-xxi.
- Wacquant, Loïc: *Punishing the Poor. The Neoliberal Government of Social Insecurity*, Durham/London: Duke University Press, 2009.
- Wacquant, Loïc: 'Bourdieu, Foucault, and the Penal State in the Neoliberal Era'. I Daniel Zamora og Michael C. Behrent (red.): *Foucault and Neoliberalism*, Cambridge/Malden: Policy, 2017, 114-133.
- Zamora, Daniel: 'Can We Criticize Foucault? An interview with Daniel Zamora' *Jacobin Magazine* (2014) oversættelse af 'Peut-on critiquer Foucault?' (3.12.2014) *Ballast*.
- Zamora, Daniel (red.): *Critiquer Foucault: Les années 1980 et la tentative néolibérale*, Bruxelles: Éditions Aden, 2014.
- Zamora, Daniel og Michael C. Behrent (red.): *Foucault and Neoliberalism*, Cambridge/Malden: Policy, 2017.
- Zamora, Daniel: 'Foucault, the Excluded, and the Neoliberal Erosion of the State'. I Daniel Zamora og Michael C. Behrent (red.): *Foucault and Neoliberalism*, Cambridge/Malden: Policy, 2016, 63-84.
- Zamora, Daniel: 'Finding a "Left Governmentality": Foucault's Last Decade'. I Stephen W. Sawyer og Daniel Steinmetz-Jenkins (red.): *Foucault, Neoliberalism, and Beyond*, London/New York: Rowman & Littlefield, 2019, 53-72.

SØREN RUD
LEKTOR, PH.D.
SAXO-INSTITUTTET
KØBENHAVNS UNIVERSITET
SORENRU@HUM.KU.DK